

WONDER-VONDT

van de eeuwige bewegingh/die den
Alckmaersche Filosooph Cornelis Drebbel / door een
eeuwigh bewegende gheest / in een Cloot besloten / te weghe ghe-
brocht heeft /welckers toeeygeningh (in 't vereeren des
selvigen aen den grootmachtigen Coningh Ja-
cob van groot Brittangen) alhier naeck-
telijck vertoont wordt

Hier is oock noch de getuyghnis / die Cicero /
Claudianus / en Lactantius / gheven van de eeuwige bewegingh / die
Archimedes gevonden soude hebben. Oock uyt Bartas van
Ferdinand / die oock mede een eeuwige bewegingh
aen den Turckschen Keyser / tot By-
sants ghesonden heeft.

Gescand en gedigitaliseerd door
Francis Franck, Erelid van het
Tweede Drebbel Genootschap,
in mei 2009

www.drebbel.net

Dit document komt best tot zijn
recht met "Beeld / Pagina
weergave / Twee pagina's"

Contents

WONDER-VONDT.....	4
Gerrit Pietersz. Schagen / wenscht den eer-	6
DEDICATIE,	10
Cicero, Tusculanae disputationes I, 63	20
Lactantius, Institutiones Divinae II, 5-18	20
Uit Bartas De Fransche	22
Voetnoten.....	23

WONDER-VONDT

Van de eeuwige bewegingh/die den
Alckmaersche Philosophy Cornelis Drebhel / door een
eeuwigh bewegende gheest/ in een Cloot besloten/ te weghe ghe-
brocht heeft / welkers toepgeningh (in't vereeren des
selvigen aen den grootmachtigen Coningh Ja-
cob van groot Brittanen) alhier naeck-
telijck vertoont wordt.

Hier is oock noch de getuyghnis / die Cicero /
Claudianus/ en Lactantius/ gheben van de eeuwige bewegingh/ die
Archimedes gevonden soude hebben. Oock upt Bartas van
Ferdinand/ biz oock mede een eeuwige bewegingh
aen den Turchischen Keyser / tot Wy-
sants ghesonden heeft.

Ooc mede by geboeght een Boeck Dymander/ beschre-
ven van Mercurius die mael de grootste/ die oock een Philo-
sooph en Priester/ en Coningh soude in Egypten
gheweest hebben/ in de tijdt van Moses.

Matheus 10.

Daer en is niet verborghen/ dat niet gheopenbaert en sal worden / noch
niet soo hemelsck dat niet gheweten sal worden,

Ghedruckt tot Alckmaer, by Jacob de Meester,

**Door Gerrit Pieterlz. Boeckvercooper / woonende
op den Hoek van de Meent / by de Waegh/tot
Alckmaer/ Anno 1607.**

WONDER-VONDT

van de eeuwige bewegingh/die den
Alckmaersche Philosoph Cornelis Drebbel / door een
eeuwigh bewegende gheest / in een Cloot besloten / te weghe ghe-
brocht heeft /welckers toeeygeningh (in 't vereeren des
selvigen aen den grootmachtigen Coningh Ja-
cob van groot Brittangen) alhier naeck-
telijck vertoont wordt

Hier is oock noch de getuyghnis / die Cicero /
Claudianus / en Lactantius / gheven van de eeuwige bewegingh / die
Archimedes gevonden soude hebben. Oock uyt Bartas van
Ferdinand / die oock mede een eeuwige bewegingh
aen den Turckschen Keyser / tot By-
sants ghesonden heeft.

Ooc mede by gevoeght een Boeck Pymander / beschre-
ven van Mercurius driemaal de grootste / die oock een Philo-
sooph en Priester / en Coningh soude in Egypten
gheweest hebben / in de tijdt van Moses.

Mattheus 10.

Daer en is niet verborghen / dat niet gheopenbaert en sal worden / noch
niet soo heymelijck dat niet gheweten sal worden.

Ghedrukt tot Alckmaer, by Iacob de Meester,

Voor Gerrit Pietersz. Boeckvercooper / woonende
op den hoek van de [Meent / by de Waegh](#) / tot
Ackmaer / Anno 1607.

Gerrit Pieterz. Schagen / wenscht den eer-
 weerdigen / welgeleerden / Sterckten-bouweester van de ver-
 eenighde Nederlanden : En eertijds van Willem Prins van
 Oranjen / hooghloflijcker gedachtenisse: Oec Wis konstenae-
 ende in de Meet-konst uytmuntent Meester: Doch oudt Duc-
 gheerneester tot Alckmaer / M. Keriaen Thonisz. veel gheluck.

Met het ondersoeken in't licht der Natueren seer verma-
 kelyck / vol diepe en mitte eygenschappen is / betuygen
 niet alleen verschepden geleerden : Maer t'is deur d'er-
 baringh in allen / aen elcken bekent. T'is oock open-
 baer / dat de seben vyje Consten tot grooté voordeel der
 Menschjen zijn streckende / maer mogen naulijcx de be-
 ynselen gheacht worden / van de eeuwich bewegingh / daer den Phi-
 losooph Cornelis Jacobsz. Drebbel van Alckmaer / den grootmach-
 tighen Coningh Jacob van groot Brittanien heeft mede vereert.
 Naebien de voozsz. Drebbel de Copp van de Dedicatie oft toepghe-
 ringhe van de eeuwich bewegingh / aen Coningh Jacob my te han-
 den bestelt heeft / om te lesen : die selve lesende was my seer verma-
 lijk en aenghenaem / en docht my wonder boven wonder te zijn / was
 terstont genegen om hier van alle Nederlantsehe Konst-beminders te
 verwittigen: want de soeticheyt van desen was my soo smaeckelijck /
 dattet my jammert / dat niet de gantsche Weerelt daer van soude
 smaeck-monden. Soo heeft my goet ghedocht die selfde Dedicatie
 ofte toepgheuringh / in Druck te laten uytgaen / ende W. E. noch een-
 mael toe te eyghenen / want ick overdenckende was / wien ick daer
 als Bescherm-heer ober uytuypten soude / heb geen bequamer con-
 nen bedencken / als een soodanigen / die uytmuntende was in de Ster-
 konst / om dat de Ster-konst (nae mijn meeningh) sonder dese vint-
 dingh niet volcomen ran gheweten worden. Soo dese wetenschap
 onder de Sterkondigers ghemeen was / soo en soudemen niet behoe-
 ven soo veel stellingen / en rekeningh der Planeten / en ander Sterren /
 maer de Ster-konst soude licht zijn / en Copernicus soude bloeyen:
 want die bewijst (met reden) dat het Merckrijck alle 24. uren ront om
 gaet : Maer desen Alckmaersche Philosoph rant selfde niet alleen
 met reden / maer oock met lebendige Instrumenten bewijzen. Waer-
 om moghen wy den almachtighen door Jesum Christum wel hooch-
 lijk dancken / dat soodanighen vondt (die alle natuerlijke wonderen
 overtref) in onsen tijdt aen den dagh comt : jae dat meer is / wy dese
 Stadt Alckmaer ghespyoten is / hoe wel een weynigh ongheluckich
 zijn / dat wy nu met de vinder van desen (als wy plachten) mondeling

Gerrit Pietersz. Schagen^{i ii} / wensch den eer-

weerdigen/ welgheleerden/ Sterckten-boumeester van de ver-
eenighde Nederlanden : En eertijds van Willem Prins van
Orangen / hooghloflijcker gedachtenisse : Ooc Wis konstenaer/
ende in de Meet-konst uytmuntent Meester : Oock oudt-Bur-
ghemeester tot Alckmaer / M. Aeriaen Thonisz.ⁱⁱⁱ, veel
ghelucx.

DAT het ondersoecken in't licht der Natueren seer verma-
kelijck, vol diepe ende nutte eygenschappen is/ betuyghen
niet alleen verscheyden geleerden: Maer 't is deur d' er-
varingh in allen / aen elcken bekent. 'T is oock open-
baer / dat de seven vrije Consten tot grootê voordeel der
Menschen zijn streckende / maer mogen naulijcx de be-
ginselen gheacht worden / van de eeuwich bewegingh / daer den Phi-
losooph Cornelis Jacobsz. Drebbel van Alckmaer / den grootmach-
tighen Coningh Jacob van groot Brittangen heeft mede vereert.
Naedien de voorsz. Drebbel de Copy van de Dedicatie oft toeeyghe-
ninghe van de eeuwich bewegingh / aen Coningh Jacob my te han-
den bestelt heeft / om te lesen : die selve lesende was my seer vermake-
lijck en aenghenaem / en docht my wonder boven wonder te zijn / was
terstont genegen om hier van alle Nederlandtsche Konst-beminders te
verwittigen: want de soeticheyte van desen was my soo smaeckelijck/
dattet my jammert / dat niet de gantsche Weerelt daer van soude
smaeck-monden. Soo heeft my goet ghedocht de selfde Dedicatie
ofte toeeygheningh / in Druck te laten uytgaen / ende V.E. noch een-
mael toe te eyghenen / want ick overdenckende was / wien ick daer
als Bescherm-heer over uytpuycken soude / heb geen bequamer con-
nen bedencken / als een soodanigen/ die uytmuntende was in de Ster-
konst / omdat de Ster-konst (nae mijn meeningh) sonder dese vin-
dingh niet volcomen can gheweten worden. Soo dese wetenschap
onder de Sterkondigers ghemeen was / soo en soude men niet behoe-
ven soo veel stellingen / en rekeningh der Planeten/ en ander Sterren/
maer de Ster-konst soude licht zijn / en *Copernicus* soude bloeyen:
want die bewijst (met reden) dat het Aerdtrijck alle 24. uren ront om
gaet: Maer desen Alckmaersche Filosooph can 't selfde niet alleen
met reden / maer oock met levendige Instrumenten bewijzen. Daer-
om moghen wy den almachtighen door Jesum Christum wel hooch-
lijck dancken/ dat soodanigen vondt (die alle natuerlijcke wonderen
overtreft) in onsen tijdt aen den dagh comt : jae dat meer is / uyt dese
Stadt Alckmaer ghesproten is / hoewel een weynigh ongheluckich
zijn / dat wy nu met dê vinder van desen (als wy plachten) mondeling

niet moghen spreken: O wonderlijcke tijde/ in welke al wat verbor-
 ghen was/ begint aen den dagh te comen. Wie heeft opt gehoort/ dat
 ter eenighe nieuwe Sterren zijn ghewest/ dan nu in onsen tijt? We-
 halven een/ tegens de rechte toeromst van Messias/ en beplandt alle
 Weerelt. Is niet de alder eerste verschenē in Cassiopea? int jaer 1572.
 die W. E. niet verstandighe oogen (soo wel zijn eynde als begin) aen-
 schout hebt: wast niet in de selfde tijt dat desen Orbbel eerst ghebo-
 ren was? hoe wepnich dacht W. E. doe/ dat desen soo vorbt ghevoel-
 velt soude hebbe. Ist nu niet het vijf ofte seste jaer/ dat de nieuwe Ster
 in de Swan heeft in eender grootte gheburt? en noch teghenwoor-
 dich onverandert / in breedte: en lenghte staet / waer ovegalle Ster-
 rondigers haer welmogen verwonderen. Is niet de nieuwe Sterre/
 die int Jaer 1604. en 1605. in der Slangen- dragher oyenbaerde/ int
 tepken van den Schutter verdweenen? Godt ghebe dat ook alle
 Schutters gereet schap en oozlogh-tuych/ niet alleen in Nederlandt/
 maer ooc over de gantsche Weerelt/ (gelijck nu alree in Engelandt en
 Franckrijck begoumen is) mach verdwijnen / op dat Spou mach
 bloeyen / en alle Coninghen en Wachtigen haer mogen vernemen in
 de soeticheyt van de Monsten. Hoe wel veel nae de eeuwige beweging
 ghetracht is / soo wist men niet seker of die opt ghevoopen is: soo
 heb ick t'geen Cicero/ en de Deerse- dichter Claudianus/ Lactantius/
 en Bartas van Archimedes getuygen/ upt haer boecken ghesocht/ en
 hier laten by drucken/ op dat W. E. en alle Lesers moghen besluyten
 wat daer van is: So is nochtans dese soodanigh als W. E. hier toege-
 eygent wordt. Veghelijck (om dattet ongheloort is) soude vreesen/ niet
 alleen met een lacherlijck boozstel te verschijnen / maer selfs oock be-
 iacht te worden. Nu op dat der spotters schump tot getuygh haer ver-
 onwetenheyt strecke/ wy hebbē daer sekerheyt gensech af: want Co-
 ningh Jacob heeft den vinder van deser/ met groote gheschencken
 vereert/ daer af men wijder en breeder soude comen segghen. Maer
 want ons eynde tot salen strecht / niet tot woorden/ sullen dese verla-
 tende/ ende die verwachtede/ W. E. in alle ootmoedigh eerbiedingh
 veel gheluck wenschen. Adt Alckmaer / in December / des 1607.
 Jaers onses Heeren.

niet moghen spreken. : O wonderlijcke tijdt / in welcke al wat verburghen was / begint aen den dagh te comen. Wie heeft oyt gehoort / datter eenighe nieuwe Sterren zijn gheweest / dan nu in onsen tijdt ? behalven een / tegens de eerste toecomst van Messias/ en Heylandt aller Weerelt. Is niet de alder eerste verschenê in Cassiopea? in 't Jaer 1572^{iv}. die V.E. met.verstandighe oogen (soo wel zijn eynde als begin) aenschout hebt: wast niet in de selfde tijdt dat desen Drebber eerst ghebooren was? hoe weynigh dacht V.E. doe / dat desen soo vordt ghedrebbelt soude hebbê. Ist nu niet het vijf ofte seste jaer/ dat de nieuwe Ster in de Swan heeft in eender grootte gheduert? en noch teghenwoordich onverandert / in breedte en lenghte staet / waer over alle Stercondighers haer wel mogen verwonderen. Is niet de nieuwe Sterre / die in't Jaer 1604 en 1605^v. in den Slanghen-dragher openbaerde / in't teycken van den Schutter verdwenen? Godt gheve dat oock alle Schutters gereetschap en oorlogh-tuych / niet alleen in Nederlandt/ maer ooc over de gantsche Weerelt/ (gelijck nu alree in Engelandt en Vranckrijck begonnen is) mach verdwijnen / op dat Syon mach bloeyen / en alle Coninghen en Machtigen haer mogen vermaken in de soeticheyte van de Konsten. Hoe wel veel nae de eeuwige bewegenis ghetracht is / soo weet men niet sekens of die oyt ghevonden is: *soo heb ick t'geen Cicero / en de Veerse-dichter Claudianus / Lactantius / en Bartas van Archimedes getuygen / uyt haer boecken ghesocht / en hier laten by drucken/ op dat V.E. en alle Lesers moghen besluyten wat daer van is : So is nochtans dese soodanigh als V.E. hier toegeeygent wordt. Yeghelijc (om dattet ongehoort is) soude vreesen / niet alleen met een laccherlijck voorstel te verschijnen / maer selfs oock belacht te worden. Nu op dat der spotters schamp tot getuygh haerder onwetenheydt strecke / wy hebbê daer sekerheydt genoeg af: want Coningh Jacob heeft den vinder van desen / met groote gheschencken vereert / daer af men wijder en breeder soude connen segghen. Maer want ons eynde tot saken streckt / niet tot woorden / sullen dese verlatende / ende die verwachtende / V.E. in alle ootmoedighe eerbiedingh veel ghelucx wenschen. Uit Alckmaer / in December / des 1607. Jaers onses Heeren.*

G. P. V. S.

DEDICATIE^{vi},

Ofte toeschrijvinghe / van den diepsinnigen /
ende int licht der Natueren seer eervaren Philosoph / Cornelis
Jacobsen Drebbel / van Alckmaer / aen den Machtigen Co-
ningh Jacob / van groot Brittangen.

De soetichheyt / soo ghenoten in't ondersoecken
van de Natuere der Elementen / beweeght my
alleen / o Coningh / aen uwe M. te schrijven /
ghesien hebbende veel ghenoechlijcke en onge-
looflijcke wonderen / seer bequaem om Godt te
leeren kennen / uyt de Natuere der dinghen:
Want zijn niet door Gods moghende ende
goedertieren wijsheyt / alle dese dinghen tot
lof van Godt / ten dienst van ons gheschapien?

Hierom wat can ons meerder bewegen / om
onsen Schepper te kennen/ beminnen / ende eeren/ dan de ware kennis
der dinghen? in den welcken ons wijst / door den Godlijcken vinger /
zijn wijsheyt / goedtheyt / ende mogentheyt. Wy en moghen niet on-
danckbaer zijn voor de heylighe Schriften / maer moeten die altijd in
goeder waerden houden: Also oock 't gene ons sonder het gheloove /
de Godtlijcke Natuer wijst / als Godt selver. Want leeren wy niet uyt
die verscheyden Natuer der dinghen Gods eenicheyt kennen / ende sijn
wijsheyt loven / op verscheyden manieren? Waerom? soo wy niet en
kennen dat wy sien/hooren ende voelen/ hoe sullen dan Godt kennen/
beminnen oft eeren / die wy noch en sien noch en hooren/ anders dan
door de ware kennis der dinghen? Waer uyt zullen besluyten / dattet is
Godes wil / en ons dienstigh / dat wy de Natuere der dinghen verstaen/
om soo wel onsen Godt als ons selven te kennen/ beminnen en dienen:
Hierom O Coningh / hebbe voor eenige Jaren met goeden yver voor-
ghenomen / de oorsaeck oft Natuer der dinghen te ondersoecken: Eyn-
delijck om onse gaven recht te kennen / ghegaen tot de Menschelijc-
ke Natuer / en effen in my ghevonden/ wat in anderen/ bemint oft ghe-
haet. Maer ghesien hebbende / wat onsen sotten onghoeffenden wil /
onse cleyne macht/ onse blindtwillighe dolingh/ ons blijdt en droevigh
leven /

leben/en ons treurigh sterben/ soo heb seli gemerckt/ dat onberstaende
is de oorzacck van den verscheyden wil/ oorbeel en leven des Mens-
schen: Maer voorder merckende de deught van de Godlijcke gaben/
soo van onsen Schepper in ons geschapen / en hoe Godt ald een Wa-
der van de Natuer/ in alle zyn werck een natuerlijcke wijsheyt ghe-
bruycht/ soo is mijn hert niet meerder blijshap verbult / en daerom
voorzghenomen te ondersoecken die oorzacck want Primum mobile
dat gheboelende/ het eerste beginsel van Gods werck/ en daerom een
inganch tot ware kennis van de Natuer: Maer hoewel langh hier in
seer neerstigh was/ rechte niet niet alle upt/ tot dese scientie dienstigh/
gelijck oock veel voorsz/ waerom die soete hoop van onderbinding
verlozen: want die Natuer van alle dingen gaf te kennen/ die onmo-
gelijckheyt van dit te onderbinden. Maer aenmerckende hoe alle din-
gen upt de Elementen gheschapen/ gevoedt en onderhouden worden/
en hoe ons door haer gewesen / die ewichheyt ende onsterffelijckheyt
Gods/ die onepndelijckhe / hooghte/ ongrondelijckhe diepte / het blijde
licht / en het droeve dypster / en voorsz alle wonderen des Werelds:
Soo nam voorsz/ haer Natuer en werck te ondersoecken/ waer in mijn
tijdt niet qualijck besteedt: want heb haest gemerckt/ dat dese waren
de deuren/ tot rechte kennis der dinghen: Waerom niet goeden yver
die Natuer des Waters aenghegrepen / willende dat upt zyn selfs
natuer/door verscheyden vaten ende pijpen (op vzeemde manieren ge-
boghen) opwaerts doen climmen/ maer twas al voorsz niet: want ter
wilde niet een hanz breedte rijzen: Maer gelijck zyn natuer/liep altydt
nae beneden/ hebbe niet te min verscheyden lustige Fonteynken ghe-
maect/ soo op verscheyden manieren/ een tijdt langh doort dalen van
haer eyghen water/ opwaerts straelden/ op die hoochte van twint iglz
oft meer voeten: Maer dese beweeghnis was geringh doot/ ten waer
wederom door vallende wateren levendigh gemaect: waerom mijn
soete hoop/wederom verlozen: En volcomen geloof/ dat die oorzacck
vant Primum mobile, voorsz den Mensch onmoghelijck was te begrip-
pen. Maer ondersoekende niet groote neersticheyt die verborghen
oorzacck / waerom het water altydt nae beneden liep / soo hebbe dat
ten lesten verstaen/ doort onderbinden van de wonderlijcke natuer des
yvers. Daerom o Coningh / my niet weynigh verblijdt: want doe
herstondt / waerom soo langh ghedooft / en wat de wonderlijcke oor-
zacck was/vant Primum mobile: Alsoo oock hoe de Hemel beweeght/
alle de Sterren / die Planeten / het Water / die Aerde: en hoe oft
doort wat oorzacck die Aerde ghedraghen wordt/ in't midden van de
Lucht / waerom het Water hem Circkel-rondt om den Aerdebo-
dem sluyp / waerom alle dinghen dalen naet midden der Aerden/ upt
ghesondert het yver. Ende ter contrarie/ hoe die Son/ die Maen/ en
alle

leven / en ons treurigh sterven/ soo heb ick gemerckt / dat onverstandt is de oorsaeck van den verscheyden wil / oordeel en leven des Menschen : Maer voorder merckende de deught van de Godtlijcke gaven / soo van onsen Schepper in ons geschapen / en hoe Godt als een Vader van de Natuer / in alle zijn werck een natuerlijcke wijsheydt ghebruyckt / soo is myn hert met meerder blijschap vervult / en daerom voorghenomen te ondersoecken die oorsaeck van 't *Primum mobile*, dat ghevoelende / het eerste beginsel van Gods werck / en daerom een inganck tot ware kennis van de Natuer : Maer hoewel langh hier in seer neerstigh was / rechte niet met allê uyt / tot dese scientie dienstigh/ ghelijck oock veel voor my / waerom die soete hoop van ondervinding verloren : want die Natuere van alle dingen gaf te kennen / die onmogelijckheydt van dit te ondervinden. Maer aenmerckende hoe alle dingen uyt de Elementen gheschapen/ gevoedt end onderhouden worden/ en hoe ons door haer gewesen/ die eeuwigheyt en onsterffelijckheyt Gods / die oneyndelijcke hooghte / ongrondelijcke diepte / het blijde licht / en het droeve duyster / en voorts alle wonderen des Weerelts : Soo nam voor / haer Natuer en werck te ondersoecken / waer in mijn tijdt niet qualijck besteedt : want heb haest gemerckt / dat dese waren de deuren / tot rechte kennis der dinghen : Waerom met goeden yver die Natuer des Waters aenghegrepen / willende dat uyt zijn selfs natuer / door verscheyden vaten ende pypen (op vreemde manieren geboghen) opwaerts doen climmen / maer 't was al voor niet : want ten wilde niet een hayr breedt rijsen : Maer gelijk zijn natuer / liep altijd nae beneden/hebbe niet te min verscheyden lustige fonteynkens ghemaeckt / soo op verscheyden manieren / een tijdt langh door't dalen van haer eyghen water / opwaerts straelden / op die hoogte van twintigh oft meer voeten : Maer dese beweeghnis was geringh doot / ten waer wederom door vallende wateren levendigh gemaect : waerom mijn soete hoop / wederom verloren : En volcomen gelooft dat die oorsaeck vant *Primum mobile*, voor den Mensch onmogelijck was te begripen. Maer ondersoeckende met groote neersticheyt die verborghen oorsaeck / waerom het water altijd nae beneden liep /soo hebbe dat ten lesten verstaen/door't ondervinden van de wonderlicke natuer des vyers. Daerom o Coningh / my niet weynich verblijdt: want doe verstondt / waerom soo langh ghedooft / en wat de wonderlijcke oorsaeck was / vant *Primum mobile*: Alsoo oock hoe de Hemel beweeght / alle de Sterren / die Planeten / het Water / die Aerde : en hoe oft door wat oorsaeck die Aerde ghedraghen wordt / in't midden van de Lucht / waerom het Water hem Circkel-rondt om den Aerdtbodem sluyt /waerom alle dinghen dalen nae't midden der Aerden / uytghesondert het vyer. Ende ter contrarie / hoe die Son / die Maen / en

alle die Sterren / in de hooghte ghebzagen worden: Also oock de oorz-
 faeck van Regen/van Wint/van Donner/van Blixem/van Bloedt/
 en hoe alle dinghen gheboedt worden / en haer vermeerderen: Ten
 waer (o Coningh) dit so wel conde bewijsen met leuenbige instrumen-
 ten/ als met natuerlijcke reden / soo en soude niet hebben bestaen dus
 veel te schrybē: Want my is wel bekent/dat meest alle cloecke verstan-
 den niet willen ghelooven/ dat wy dese verburghen oorzaken met onse
 vernuft moghen begripen / waerom tot bewijs dat verstaē die oorz-
 faeck van't Primum mobile: So maeck een Clood/die hem eeuwelijck
 bewegen can/nae den loop des Hemels/alle vierentwintigh uren eens
 rontom/of soo veel malen meer als van nooden: Also dat in duysent
 jaer niet eens salieren wil/ong wijsende/Jaren/Maenden/Daghē/
 Dien/den loop van Son/van Maen/van alle Planeten en Sterren/
 wiens loop den Mensch bekent: also oock maeck allerley Instrumen-
 ten/die eeuwelijck spelen op haer tijdt/en in summa wat vooz een tijdt
 ghemaect can werden/dooz dalent gewicht/of dooz springh-beeren/
 dooz loopende wateren/dooz wint/ oft dooz vier/ dat can ghemaect
 worden dooz dese kennis/vooz eeuwelijck. Maer die costen alleen/zijn
 die oorzack/dattet onprofsytelijc/om te gebruyckē vooz groot gewelt.
 En voozder tot bewijs/hoe versta/waerom die dinghen opwaerts rij-
 sen/oft nederwaerts dalen/oft dooz wat oorzack de Kerde in't midde
 van't Water / en het Water in't midden van de Lucht ghebzagen
 werden: soo hangh alsoo/ in een besloten glas / de Kerde in't midden
 van't Water/en het Water in't midden van de Lucht/ende de Lucht
 in't midden van't Vier/ den een den anderen omvangende/en haer sel-
 ven soo ront makende/ als eenigh dingh op die Weerelt/ seer wonder-
 lijck en gheuechlijck om sien. Oft ter contrarie/hangh die lucht in't
 midden van't Water/ so ront als een clood/ en het Water in't midden
 van de Kerde/ den een den anderē omvangende/ghelijck wy sien doen
 de Lucht den Kerdt bodem. En maeck albus/hooch als laegh/laegh
 als hoogh / het licht als swaer/ het swaer als licht: en doe het staen-
 de water opwaerts rijse/ tot die hooghte van thien/ twintigh/ hon-
 dert/oft meer hoeten. Doozts also verstaē die oorzack des Windts/
 maeck Instrumenten die geweldelijck windt gheuen/ en dooz de ken-
 nis van ebbe en vloedt/maeck een Instrument/ dat eeuwelijck ebt en
 bloept/tusschē nacht en dagh tweemael hoogh en leegh/wijseude dooz
 scherpropmercken/Maenden/uren/ en andere dinghen meer. Ghelijck
 (o Coningh) in dit tegenwoordige Instrument meught sien en proe-
 ven / alle nae lust/ die waerheyt van mijn schryben: dit is een twijch-
 ken van den ewigh-bewegenden Boon/ghegriffet op de ware ken-
 nis der Elementen / een wit van alle ondersoekers der dinghen / tot
 ewiger gedachtenis/vooz den ghenen soo nae comen sullen/ op dat se

alle die Sterren/ in de hooghte ghedraghen worden : Also oock de oorsaeck van Regen / van Wint / van Donder / van Blixem / van Vloedt / en hoe alle dinghen ghevoedt worden / en haer vermeerderen : Ten waer (O Coningh) dit so wel conde bewijsen met levendige instrumenten / als met natuerlijcke reden / soo en soude niet hebben bestaen dus veel te schryvê: Want my is wel bekend / dat meest alle cloecke verstanden niet willen gheloooven / dat wy deze verburghen oorsaken met onse vernuft moghen begripen / waerom tot bewijs dat verstaet die oorsaeck van't *Primum mobile* : So maect een Cloot / die hem eeuwelijck bewegen can/ nae den loop des Hemels/ alle vierentwintigh uren eens rontom / of soo veel malen meer als van nooden : Also dat in duysent jaer niet eens falieren wil / ons wijsende Jaren / Maenden/ Daghen / Uren/ den loop van Son / van Maen / van alle Planeten en Sterren / wiens loop den Mensch bekend : also oock maect allerley Instrumenten / die eeuwelijck spelen op haer tijdt/ en in summa wat voor een tijdt ghemaect kan werden / door dalent gewicht / of door springh-veeren / door loopende wateren / door wint / oft door vier / dat kan ghemaect worden door dese kennis voor eeuwelijck. Maer die costen alleen / zijn die oorsaeck/ dattet onprofijtelijs/ om te gebruyckê voor groot geweld. En voorder tot bewijs / hoe versta / waerom die dinghen opwaerts rijzen / oft nederwaerts dalen / oft door wat oorsaeck de Aerde in't middê van't Water / en het Water in't midden van de Lucht ghedraghen werden : soo hangh alsoo / in een besloten glas / de Aerde in 't midden van't Water / en het Water in 't midden van de Lucht / ende de Lucht in 't midden van 't Vier/ den een den anderen omvangende/ en haer selven soo ront makende / als eenigh dingh op die Weerelt / seer wonderlijck en ghenuechlijck om sien. Oft ter contrarie / hangh die lucht in't midden van't Water / so ront als een cloot / en het Water in 't midden van de Aerde / den een den anderê omvangende / ghelijck wy sien doen de Lucht den Aerdtbodem. En maect aldus / hoogh als laegh / laegh als hoogh / het licht als swaer / het swaer als licht : en doe het staende water opwaerts rijzen / tot die hooghte van thien / twintigh / hondert / oft meer voeten. Voorts also verstaet die oorsaeck des Windts/ maect Instrumenten die geweldelyck windt gheven/ en door die kennis van ebbe en vloedt / maect een Instrument / dat eeuwelijck ebt en vloeyt / tusschê nacht en dagh tweemaal hoogh en leegh/ wijsende door scherp opmercken / Maenden / uren / en andere dinghen meer. Ghelijck (O Coningh) in dit tegenwoordige Instrument meught sien en proeven / alle nae lust / die waerheyt van mijn schrijven : dit is een twijcken van den eeuwich-bewegenden Boom / ghegriffet op de ware kennis der Elementen / een wit van alle ondersoeckers der dinghen / tot eeuwiger gedachtenis/ voor den ghenen soo nae komen sullen/ op dat se

souden verstaen die wonderlijckheyt van de natuere/en wat dooz haer gaben vermoghen: waeronne ten also oock berepbt die andere proe-
ven te vertoonen/ verhopende daer dooz veel Menschenen te doen sma-
ken die aenghenamie soetheyt van de verburghen oorsaeck der din-
ghen: Want onderbindigh leert my/ dat geen soetheyt by Natuurs
ware hemis te vergelijcken / also ons leert verstaen die volmaecte
goetheyt/ wijsheyt en mogentheyt Gods: Waerom wil niet/ gelijck
veel vooz my ghedaen/haer roemende wonderlijckie dinghen/stellende
het bewijs daer van met seltfame namen/ en vzeemde processen / wel
wetennde wanneer haer raem met naecte reden soude bewijfen/dat alle
Menschen haer soetheyt souden gewaer worden/en also haven grooten
naem verliesen. Hierom wil niet alleene bewijfe met reden en exempe-
len/maer ooc die exempelen verclaren nae de waerheyt: En vooz eerst
vertellen die oorsaeck des viergs/daer nae zijn natuer en werck: Alsoo
oock die eyghenschap van d'andere Elementen: En voozts achter-
volgende wat die roudē is/ wat die oorsaeck van't Primum mobile,
wat die oorsaeck van de Son/hoe die beweeght/ v̄ hemel/alle Ster-
ren/ die Maen/ de Zee/ den Aerdt bodem / wat die oorsaeck van Eb/
van Bloet/ van Wonder/ van Blijam/van Regen/van Wint/ en hoe
alle dinghen wassen en vermeerderen/ verhopende hier dooz anderē
den wegh te wijfen/soo ick nae veel dolingh gebonden/op dat sy dooz
elcne arbeydt/ wonderlijckier dinghen souden int licht brengen:Want
verclare vooz den levendigen Godt/dat noch die schriften van de Ju-
den/ noch eenighen Mensch my de minste hulp hier in ghedaen heeft:
maer heb dit alleen ghehouden/dooz gestadich opmercken/in't onder-
soekē van de Elementen: Want wy hebben ooc geen getuygenis/dat
de Juden dese wetenschap bekent is geweest/hoewel daer veel nage-
tracht. Cicero schrijft/vat Archimedes had een Sphæer gemaccht/die
hem eenwelijck na den loop des hemels roudē beweeghen: maer soude
dooz't verderlijckie Hoyslogh / beyde den Meester en zijn Instrument
op zenen dagh vernielt zijn/ waerom het teeken van waerheyt verlo-
ren. Daer worden wel verschepden Processen van het Mobile by den
Juden beschreven / maer t'zijn die grootste beuselen van de Weerelt/
wonder veel verlepdt/ maer niemant yet uyt gerecht: waren die Pro-
cessen goet/ die Juden souden die ghemerclit hebben/ en ons in gye-
dachtenis ghelaten / waer van wil alle Liefhebbers waerschoutwen/
en haer een beter wegh wijfen: Biddende den ghenadigen Godt / alle
Coninghen ende Regenten te verlichten/ met zijn goedertierene wijs-
heyt/op dat alle Menschen (o Coningh/ gelijck wy uwe Onderstaten)
souden smaken die waere wellust van de Godlijcke vrede / waerom
dooz uwe M. genietende/de grootste welhaet die han den wijsten Re-
gent te wenschen/ so wete niet wat danckbaerheyt sal bewijfen: over-
dende

souden verstaen die wonderlijckheydt van de natuere / en wat door haer gaven vermoghen: waeromme ben also oock bereydt die andere proeven te vertoonen / verhopende daer door veel Menschen te doen smaken die aenghename soetheyt van de verburghen oorsaeck der dinghen : want ondervindingh leert my / dat geen soeticheydt by Natuers ware kennis te verghelijcken / also ons leert verstaen die volmaeckte goetheyt / wijsheydt en mogentheydt Gods : Waerom wil niet / gelijk veel voor my ghedaen/ haer roemende wonderlijcke dinghen/ stellende het bewijs daer van met seltsame namen / en vreemde processen / wel wetende wanneer haer raem met naecte reden soudê bewijzen / dat alle Menschen haer sotheyt souden gewaer worden/ en also haren grooten naem verliesen. Hierom wil niet alleene bewijsê met reden en exempelen / maer ooc die exempelen verclaren nae de waerheydt : En voor eerst vertellen die oorsaeck des viers / daer na sijn natuer en werck : Alsoo oock die eyghenschap van d'andere Elementen: En voorts achtervolgende wat die coude is / wat die oorsaeck van 't *Primum mobile*, wat die oorsaeck van de Son / hoe die beweeght / dê Hemel / alle Sterren / die Maen / de Zee / den Aertbodem / wat die oorsaeck van Eb / van Vloet / van Donder / van Blixem / van Regen / van Wint / en hoe alle dinghen wassen en vermeerderen / verhopende hier door anderen den wegh te wijzen / soo ick nae veel dolingh gevonden / op dat sy door cleynê arbeydt / wonderlijcker dinghen souden in 't licht brengen : Want verclare voor den levendigen Godt / dat noch die schriften van de Ouden / noch eenighen Mensch my de minste hulp hier in ghedaen heeft : maer heb dit alleen ghevonden/ door gestadich opmercken / in 't ondersoekê van de Elementen: Want wy hebben ooc geen getuygenis / dat de Ouden dese wetenschap bekent is geweest / hoewel daer veel nage-tracht. *Cicero* schrijft / dat *Archimedes* had een Spheer gemaect die hem eeuwelijck na den loop des Hemels konde beweghen : maer soude door't verderflijcke Oorlogh / beyde den Meester en zijn Instrument op eenen dagh vernielt zijn / waerom het teecken van waerheydt verloren. Daer worden wel verscheyden Processen van het *Mobile* by den Ouden beschreven / maer 't zijn die grootste beuselen van de Weerelt / wonder veel verleydt / maer niemant yet uytgerecht : waren die Processen goet / die Ouden souden die ghemerckt hebben / en ons in ghedachtenis ghelaten / waer van wil alle Liefhebbers waerschouwen / en haer een beter wegh wysen : Biddende den ghenadigen Godt / alle Coninghen ende Regenten te verlichten / met sijn goedertiereene wijsheydt / op dat alle Menschen (o Coningh / gelijk wy uwe Ondersaten) souden smaken die waere wellust van de Godlijcke vrede / waerom door uwe M. genietende / de grootste weldaet die van den wijsten Regent te wenschen / so wete niet wat danckbaerheydt sal bewijzen : over-

benckende/ hoe meest alle Coningen haer laten verleyden van de blin-
 de begheerte/ soeckende dooyt bloedighe Dozlogh vermeerderinghe
 des Rijcx / niet ghedenckende/ hoe dat onmoghelijck te vercrighen/
 sonder grooter verlies ende elendighe verberf van haer ghetrouwe
 Onderfaten / die lijf/ goedt/ bloedt / daer wooz moeten abontueren :
 wat cloeck verstandt wil zijn leven alleen vergelijcken by eenigh
 verganchelijck goedt? Waer upt moghen bekennen die vrycht van
 het bloedighe Dozlogh / ende die wijs heyt van de vreedsanighe Co-
 ningen/ welke door goede Wetten soekien te verhoeden die misdact/
 en het quact door Justitia rechtveerdelijck te straffen : ghedencken-
 de/ dat rechtveerdicheyt niet wil/ dat straf de misdact sal overwegen/
 maer liever dat straf door beweghelijcke barmherticheyt soude ver-
 licht worden / op dat alle Menschen souden smaken die aenghename
 vrycht van de wijse Regenten/ en in plaets van't wreede bittere Doz-
 logh/ haer vermaken met de soeticheyt van de Consten/ waerom tot
 een inlepbingsh dese mijne arbeydt begonnen : Waer alsoo mijn meyn-
 ninghe niet en can volcomen uptbeelden / noch in de Engelsche/ noch
 in de Latijnsche tael/so hebbe dat in Dupts geschreue/en van wooydt
 tot wooydt laten oversetten/ op dat den sin onveranderlijck soude mo-
 ghen verstaen/ en haer somtijts in de wonderlijckheyt van de natuere
 vermaken / waeromme verhoeye dat mijn goede wille sulc ten besten
 nemen/ en langh ghesont en vreedsaem leven/ onder die bescherminge
 van de moghende handt Gods/ Amen.

Cornelis Drebbel.

denckende / hoe meest alle Coningen haer laten verleyden van de blinde begheerte / soeckende door 't bloedighe Oorlogh vermeerderinghe des Rijcx / niet ghedenckende / hoe dat onmoghelijck te vercrijghen / sonder grooter verlies eñ elendigh verderf dan haer ghetrouwe Ondersaten / die lijf / goedt / bloedt / daer voor moeten avontueren : wat cloeck verstandt wil sijn leven alleen verghelijcken by eenigh verganckelijck goedt? Waer uyt moghen bekennen die vrucht van het bloedighe Oorlogh / ende die wijsheyt van de vreedsamighe Coningen / welcke door goede Wetten soecken te verhoeden die misdaet / en het quaet door Justitia rechtveerdelijck te straffen: ghedenckende/ dat rechtveerdicheyt niet wil / dat straf de misdaet sal overwegen / maer liever dat straf door beweghelijcke barmherticheyt soude verlicht worden / op dat alle Menschen soudens smaken die aengename vrucht van de wyse Regenten / en in plaets van 't wreede bittere Oorlogh/ haer vermaken met de soeticheyt van de Consten / waerom tot een inleydingh dese mijne arbeyt begonnen : Maer alsoo myn meyninghe niet en can volcomen uytbeelden / noch in de Engelsche / noch in de Latijnsche tael/ so hebbe dat in Duyts geschrevê / en van woordt tot woordt laten oversetten / op dat den sin onveranderlijck soude moghen verstaen/ en haer somtijts in de wonderlijckheyt van de natuere vermaken /waeromme verhope dat myn goede wille sult ten besten nemen / en langh ghesont en vreedsaem leven / onder die bescherminge van de moghende handt Gods / Amen.

Cornelis Drebbel

Cicero Tuscul. quæstionum lib. 1. de morte
contemnenda.

NAm cum Archimedes Lunæ, Solis, quinque errantium motus in Sphæram illigavit, effecit idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædificavit Platonis Deus, ut tarditate & celeritate dissimillimos motus una regeret conversio. Quod si in hoc mundo fieri sine Deo non potest, ne in sphæra quidem eisdem motus Archimedes sine Divino ingenio potuisset imitari.

L. Cœlij Lactantij Firmiani de falsa
relig. Lib. 2. Cap. 5.

AN Archimedes Siculus concavo æri similitudinem mundi, ac figuram potuit machinari, in quo ita Solem Lunamque composuit, ut inæquales motus, & cælestibus similes, conversionibus singulis quasi diebus efficerent. Et non modò accessus Solis, ac recessus, vel incrementa, diminutionesque Lunæ, verùm etiam Stellarum vel errantium, vel vagantium dispares cursus.

Cicero, Tusculanae disputationes I, 63

Immers, toen Archimedes de beweging van de Maan, de Zon, de vijf planeten in een sfeer onderbracht, deed hij hetzelfde als de God van Plato, hij die in de Timaeus de architect van de wereld is : hij deed het zo dat één enkele omwenteling omgezet werd in compleet verschillende snelheden en vertragingen. En als het waar is, dat dit in onze wereld niet zonder God kan worden tot stand gebracht, zo kon Archimedes deze bewegingen in zijn sfeer onmogelijk nabootsen zonder Goddelijk vernuft. (F.F.)

(Oui, quand Archimède fixa dans une sphère le mouvement de la Lune, du Soleil, des cinq planètes, il réalisa la même chose que le dieu de Platon, l'être qui dans le Timée, est l'architecte du monde : il réalisa le prodige d'une révolution unique où sont réglés les mouvements les plus dissemblables par la lenteur et la vitesse. Et s'il est vrai que dans notre univers, cela ne peut se faire sans un dieu, il fallait à Archimède, rien que pour en reproduire les mouvements sur sa sphère, une intelligence divine.^{vii})

Lactantius, Institutiones Divinae II, 5-18

Ja zeker, Archimedes van Sicilie is erin geslaagd een concaaf bronzen model van de wereld te ontwerpen, waarin hij de Zon en de Maan zo plaatste dat ze de ongelijke bewegingen analoog aan huns gelijken aan de hemel maakten als in de opeenvolging van de dagen. En het gaf niet alleen het rijzen en het dalen van de Zon weer, en het wassen en afnemen van de Maan, maar zelfs de verschillende banen van Sterren en van planeten, en de loop van ronddwalende hemellichamen. (F.F.)

(Eh quoi ! Le Sicilien Archimède a pu faire fonctionner, dans une sphère de bronze, une représentation figurée du monde, dans laquelle il a si judicieusement placé le Soleil et la Lune, qu'ils accomplissent des déplacements inégaux et analogues à ceux de leurs modèles célestes, comme si c'était la succession des jours, et, par ces rotations, ce mécanisme présente non seulement les montées et les descentes du Soleil ou les phases croissantes et décroissantes de la Lune, mais encore les courses toutes différentes des étoiles et des astres errants et vagabonds, et Dieu n'aurait pas pu organiser et mettre en place ce que l'habileté humaine a pu représenter en l'imitant?^{viii})

VVT BARTAS DE FRANSCHÉ
VEERSE-DICHTER.

MAer wie ghelooft doch, dat sterffelijcke handen maken
Nieuwe Hemels? die (seer schoon) vol nieuwe Sterren blaken
Die door de tegenloop van hare staghe gangh
Afteyck'nen connen niet, Dagh; Maendt en Iaren langh;
T'is nochtans een verhael, bewaerheyt schier van hondert
Lofwaerde tuyghen, dat Archimedes verwondert
Kon Circkels maken, daer al de Dwael-sterren van
De laeghste Heivels, met de Sterren van t'ghespan
Des hooghste Firmaments; door een seltfame plegingh
Van selfs omdraeyden, met een schicklijcke bewegingh,
Ey, soud' ick bergnen door een doncker stille bandt,
Dien silv'ren Hemel nieuw? dien eertijts Ferdinandt
Sandt tot Byzancen aen den Tutckselien Keyser machtigh,
Daer een Gheest sonder eynd' in wandelende drachtigh,
Dees Kloot omdraeyde staegh: end' hoe wel d'eene spheer
Seer loom omcroop, en dat daer teghen d'ander weer
Zijn gangen snellijck dreef: nochtans soo overtrade
Haer Sterren nimmermeer der Natuer-sterren paden:
De Sonne volghend' daer de blinckend' huysen sijn
Des Teyckendragers scheef, treedt nimmermeer van zijn
Beschreven oude wegh; daer doet zijn Suster aerdigh
Haer loop snel, in een Maendt, end' wisselende vaerdigh
Van Aensicht en van Form, nu groot, dan cleyn ghedaen,
Volght sy het wassen en t'afgaen van d'ander Maen.

UIT BARTAS DE FRANSCHÉ

VEERSE-DICHTER

Maer wie ghelooft doch, dat sterffelijcke handen maken
Nieuwe Hemels? die (seer schoon) vol nieuwe Sterren blaken
Die door de tegenloop van hare staghe gangh
Afteyck'nen connen net, Dagh, Maendt en Iaren langh;
T' is nochtans een verhael, bewaerheyt schier van hondert
Lofwaerde tuyghen, dat Archimedes verwondert
Kon Circkels maken, daer al de Dwael-sterren van
De laeghste Hemels, met de Sterren van 't ghespan
Des hooghste Firmaments, door een seltsame plegingh
Van selfs omdraeyden, met een schicklijcke bewegingh.
Ey, soud'ick berghen door een doncker stille bandt,
Dien silv'ren Hemel nieuw? dien eertijts Ferdinandt
Sandt tot Byzancen aen den Turckschen Keyser machtigh,
Daer een Gheest sonder eynd'in wandelende drachtigh,
Dees Kloot omdraeyde staegh: end' hoe wel d'eene spher
Seer loom omcroop, en dat daer teghen d'ander weer
Zijn gangen snellijck dreef: nochtans soo overtraden
Haer Sterren nimmermeer der Natuer-sterren paden:
De Sonne volghend' daer de blinckend' huysen sijn
Des Teyckendragers scheef, treedt nimmermeer van zijn
Beschreven oude wegh; daer doet zijn Suster aerdigh
Haer loop snel, in een Maendt, end' wisselende vaerdigh
Van Aensicht en van Form, nu groot dan cleyn ghedaen,
Volght sy het wassen en t' afgaen van d'ander Maen.

Voetnoten

- ⁱ Op spellingsverschillen en de zin “heb ick t’geen Cicero / en de Veerse-dichter Claudianus / Lactantius / en Bartas van Archimedes getuygen / uyt haer boecken ghesocht / en hier laten by drucken/ “ na, is deze brief van G.P. Schagen in 1621 in haar geheel in "[Een Kort Tractaet over de Natuere der Elementen](#)" overgenomen (p. 45 tot 50)
- ⁱⁱ www.dbnl.org/tekst/molh003nieu01_01/molh003nieu01_01_2166.htm
- ⁱⁱⁱ nl.wikipedia.org/wiki/Adriaen_Anthonisz
- ^{iv} abyss.uoregon.edu/~js/glossary/brahe.html
- ^v en.wikipedia.org/wiki/Kepler's_Star
- ^{vi} Ook deze “Dedicatie” is met minieme spellingsverschillen terug te vinden in "[Een Kort Tractaet over de Natuere der Elementen](#)" (p.51 tot 62)
- ^{vii} www.ens-lyon.fr/RELIE/Cadrans/Musee/HorlogesAstro/These_Eyraud.pdf p. 266
- ^{viii} www.ens-lyon.fr/RELIE/Cadrans/Musee/HorlogesAstro/These_Eyraud.pdf p. 264